

Foto: Bv. foto



A BŰNELKÖVETÉSHEZ VEZETŐ ÚT MEGISMERÉSE VISSZAESŐ ELÍTÉLTEK KÖRÉBEN – ELŐKÉSZÍTŐ SZAKASZ

*Getting to know the way leading to committing crime among
the recidivist prisoners – Preparatory phase*

Jelen tanulmány a többszörösen büntetett fogvatartottak életútjának vizsgálatáról szóló próbakutatás eredményeit mutatja be. A korábban végzett kriminológiai kutatásokhoz képest újdonságnak tekinthető, hogy a klasszikus kriminológiai kérdések (gyermekkor, iskolai eredmények, családi háttér, párkapcsolat, stb.) mellett a kutatók kitértek a bűnhöz és a büntetéshez kapcsolódó morális kérdésekre, valamint a megkérdezettek valláshoz, hithez való viszonyát is igyekeztek feltárni. Az eredmények azt mutatják, hogy a bűnismétlők erkölcsi és „filozófiai” attitűdje, illetve az említett kérdésekről való gondolkodás nagymértékben függ az illető intelligenciaszintjétől és absztrakciós képességétől. Viszont valamennyi megkérdezett vonatkozásában megállapítható a bizonytalanság és egy esetleges támadás lehetősége miatti állandó készenléti állapot fenntartása.

Kulcsszavak: visszaeső, életút, vallásosság, megbánás, kutatás

The current study intends to describe the life events of recidivists upon the outcomes of a pilot study. Besides the so called classical criminological issues (such as childhood, educational attainment, family background, partnership), the paper explains the moral attitude of convicts involved in the research, in the context of sin and penalty, as well as their approach to religion. The results suggest that the philosophical and moral attitude of recidivists and their cogitation on theoretical questions mostly depend on their level of intelligence and their skill of abstraction. According to the interviews, the prisoners had two main common features: the feeling of insecurity and the permanent state of readiness they had to suffer due to real and potential threats from their personal environment.

Keywords: recidivist, life events, religious attitude, regret, research

Problémafelvetés

Több hazai¹ és nemzetközi² kriminológiai vizsgálat foglalkozott már a bűnelkövetés kialakulásának okaival, háttérével, rizikó tényezőivel; a legtöbb közülük a fiatalokorú elkövetőkre irányult. Az elmúlt évtizedekben a kriminológiai kutatók alapján világossá vált, hogy a bűnelkövetők két jellegzetes karrierutat járnak be. Az egyik csoportba azok a büntetettek tartoznak, akik tinédzser korukban követnek el szabálysértéseket vagy apróbb (esetleg közepes tárgyi súlyú) bűncselekményeket, bűnelkövetői karrierjük a büntetőjogi értelemben vett fiatalokorú (14-18 éves) és a fiatal felnőtt kor (18-24 éves) időszakára véget ér, vagyis a bűnelkövetésük/deviáns viselkedésük a kamaszkorra korlátozódik (adolescence limited).³ Ezek a terheltek általában rendezett (vagy viszonylag rendezett) családi körülmények között élnek, stabil anyagi háttérrel, átlagos tanulmányi előmenetellel rendelkeznek, pszichés/mentális állapotuk épnek/átlagosnak tekinthető. A bűnelkövetők másik csoportjába azokat sorolja a szakirodalom, akiknek a bűnelkövetői karrierje élethosszig tart (life course-persistent offenders).⁴ Ezeknek a személyeknek az életében a hátrányok halmozottan fordulnak elő. Stabil családi háttérről nem (vagy alig) beszélhetünk, anyagi helyzetük átlag alatti, a strukturálatlan nevelői közeg gyakran változik: nem ritka a bántalmazás, a közeli hozzátartozók szerhasználata vagy pszichés megbetegedése. A terheltek iskolai előmenetele kudarcos: jellemző a hagyományos iskolai oktatásból való kiesés, az ebből adódó aluliskolázottság, később pedig a hézagos foglalkoztatottság. A terheltek kamaszkorukban (vagy már gyermekkorban) gyakran kerülnek a gyermekvédelem, a szociális ellátás, és nem ritkán – már igen fiatal korban (akár 10-12 évesen) – a nyomonkövetési látókörébe. A tartós bűnelkövetői karrier megismerése szempontjából ez utóbbi csoport tekinthető relevánsnak.

A tartósan bűnöző egyéneket a büntetőjog nyelvén visszaeső, többszörös visszaeső vagy erőszakos többszörös visszaeső bűnelkövetőknek nevezzük, akikre nézve viszonylag ritkán folytattak kutatást Magyarországon. Hazánkban utoljára az 1980-as években jelentek meg művek a témában.

A nemzetközi szakirodalomban az amerikai szerzők járnak élen a kérdés elemzésében, tekintettel arra, hogy az elmúlt évtizedekben (1979-2011 között) az Egyesült Államokban a börtönök telítettsége 700%-kal nőtt.⁵ A tanulmányok célja így elsődlegesen annak feltárása, hogy a szabadságvesztés-büntetés valóban visszatartó erő lehet-e a további bűnelkövetés tekintetében, illetve, hogy a hosszú büntetések mennyiben szolgálják a bűnelkövető, másodlagosan pedig a társadalom egészének érdekeit.⁶

A külföldi vizsgálatok között azonban találtunk olyanokat is, amelyek ugyanazt a kérdéskört elemzik, mint jelen kutatásunk, nevezetesen: kik azok az elkövetők, akik

1 Ld. pl.: Sárík E. (2018); Csemáné Dr. Váradi E. (2007)

2 Unruh, D., Povenmire-Kirk, Tiana, Y., Scott (2009); Lynch, M., Buckman, J., Krensk, L. (2003); Balkin, R. S., Cavazos, J. Jr. et al (2013)

3 Moffitt, T. E. (2003)

4 Moffitt, T. E. (2003)

5 Mears, D.P., Cochran, J. C., Bales, W. D., Bhati, A. S. (2016) p. 3.

6 Mears P. D., Cochran, J. C. (2015)

bűnismétlőkké válnak.⁷ Felállítható-e olyan tipológia, amelynek értelmében a visszaesés rizikófaktorai beazonosíthatók?⁸ Van-e ezeknek az embereknek az élettörténetében bármilyen közös vonás, sajátosság, amelyek arra „predesztinálják” őket, hogy életük jelentős részét a börtönben éljék?

Jelen tanulmány egy ún. pilot kutatás eredményeit foglalja össze, amelynek célja a kutatók által összeállított kérdőív tartalmi elemeinek, illetve a hozzájárulási, részvételi hajlandóság ellenőrzése volt, többszörös visszaeső elítéltekkel való beszélgetésen keresztül. Tanulmányunkban nem térünk ki a kérdőívben szereplő összes kérdésre (az elítélt munkához való viszonya, párkapcsolata, sikerei és kudarcai, a fogvatartott alkohol- és drogfogyasztásának jellemzői), ehelyütt mindössze azokra a tárgykörökre koncentráltunk, amelyek újdonságot képviseltek a hazai kriminológiai adatgyűjtések körében (az elítéltek valláshoz való viszonya, morális kérdések megítélése), illetőleg a kriminogén életút feltérképezése szempontjából megkerülhetetlen problémákra, mint amilyen a családi háttér és az iskolai karrier.

A vizsgálat módszere, menete

Kutatásunk elvégzéséhez személyes interjúk felvételét alkalmaztuk, majd az interjúk tartalmi, kvalitatív elemzésére került sor. A félig strukturált interjúhoz használt kérdőív több olyan kérdéskört tartalmazott, amely az eddigi, magyarországi kriminológiai kutatásoknak nem képezte részét (legalábbis nem ilyen részletességgel). Ezek a problémakörök a terhelt életének, családjában és iskolájában betöltött szerepének, illetve személyiségének, a bűnelkövetéssel kapcsolatos attitűdjének részletesebb megismerésén túl lehetőséget biztosítottak az elítélt társadalmi és csoportbeli szerepének kijelölésére, illetőleg a fogvatartott vallásosságának interpretálására is.

2017 októberében tíz fogvatartottal készítettünk interjút. Az elítéltek a Budapesti Fegyház és Börtönben töltötték – illetve az idei évben, azaz 2018-ban is töltik – jogerős szabadságvesztés-büntetésüket: a megkérdezettek közül 4 fő fegyház, és 6 fő börtön fokozatban. A tíz interjú sikeresnek bizonyult abban az értelemben, hogy az elítéltekkel 1-2 óra időtartamban beszélgettünk, a kérdéseinkre válaszoltak, elutasításban nem volt részünk. Egy fő tekintetében a válaszadás rendkívül hiányos volt, mivel egy motorbaleset következményeként fellépő amnéziára hivatkozva nem volt hajlandó beszélni a baleset előtti időszakról.

A beszélgetés megkezdésékor beszereztük a megkérdezett írásbeli hozzájáruló nyilatkozatát, amelyben szerepelt a diktafonra való rögzítés ténye is, mindezekről írásban

7 Egy ausztrál kutatás például meglepő eredményekre jutott egy metaanalízis során: ennek értelmében alacsonyabb rizikót hordoztak a fiatal, droghasználó, bennszülött férfiak, mint a többi elítélt. A vizsgálat adatai szerint a bennszülött, párkapcsolatban élő nők a közepes kockázati csoportba kerültek. A magas visszaesés kockázata mögött egyedül a rövid büntetési tartamot tudta kutatócsoport beazonosítani. Fitzgerald R., Cherney, A., et al. (2016)

8 Más (amerikai) vizsgálatokból azonban a fentieknek ellentmondó eredmények születtek: minthogy azok az afrikai-amerikai férfiak dominanciájáról beszéltek a visszaesők körében. Az amerikai vizsgálatok megállapították, hogy a hosszú távú és gyakori fogvatartás számos szociális sérülést okoz: károkat okoz a családi és baráti kapcsolatokban, a mentális és fizikai egészségben, a munkaerőpiaci pozícióban és a lakhatáshoz való hozzáférésben is. Jung, H., Spjednes, Solveig et al (2010)

és szóban is tájékoztattuk a fogvatartottakat. Az elítéltek kutatásban való részvétele önkéntes és anonim volt, az interjúalany az egyes kérdésekre való válaszadást bármikor megtagadhatta.⁹ Emellett – szintén az elítélt írásbeli hozzájárulásával – megvizsgáltuk a büntetés-végrehajtási intézetben rendelkezésre álló, az elítéltre vonatkozó iratokat is. A büntetés-végrehajtási iratok alapján döntően az elítélt börtönben/fejyházban töltött idő alatti viselkedéséről kaphattunk képet, ugyanakkor az előzményi iratokból információt szerezhattunk a korábbi elítélésekről, valamint azokról a bűncselekményekről, amelyek miatt az illető a jelenlegi büntetését tölti. A megkérdezettek alaposabb megismerése, illetve az elmondottak hitelességének ellenőrzése céljából a reintegrációs tisztekkel is készítettünk interjút.¹⁰

Kutatási eredmények

A fogvatartottak mind bűncselekményi háttérüket, mind életútjukat tekintve heterogén csoportnak bizonyultak. Bár kutatási mintánk összeállításakor az erőszakos és a nem erőszakos bűnelkövetők egyenlő arányú előfordulása volt a cél, a tényleges mintába kerülők döntő többségénél végül vegyesen jelentek meg az erőszakos és nem erőszakos bűncselekmények. Valamennyien 20-50 éves férfiak voltak, akik többszörös visszaesőnek minősültek. Két fő töltötte büntetését szexuális erőszak büntette¹¹ miatt, egy ember emberölés előkészületéért, egy fő emberölés kísérletéért, és volt egy olyan elítélt, akinek az életében semmilyen erőszakos bűncselekmény nem fordult elő: ő adócsalások sorozatát valósította meg. A többi résztvevő vagyon elleni és erőszakos vagyon elleni bűncselekményeket – elsősorban rablásokat – vegyesen követett el. A beszélgetésekben a bűncselekményről, a büntetésről – illetve annak (a fogvatartott szerint) igazságos vagy igazságtalan voltáról – minden elítélt beszámolt.

Gyermekkor, család

Előzetes feltételezésünk szerint a többszörös visszaesők rendezetlen, instabil, halmozottan hátrányos helyzetű családi háttérrel rendelkeznek, amelyben gyakori az alkohol- és drogfogyasztás, valamint az erőszakos konfliktuskezelés, előfordul mentális probléma és bűnelkövetés is.¹² Mindebből adódóan feltételeztük, hogy a vizsgált elkövetői körben gyakori lesz a gyermekkori intézeti elhelyezés is. A hipotézisünk tíz esetből nyolcnál igazolást nyert, az életutak azonban több ponton különböztek.

1. (33 éves) Többszörös visszaeső, döntően vagyon elleni és erőszakos vagyon elleni bűncselekmények miatt kapott feyházbüntetést. Budapesten született, hétéves

9 Az anonimitás jelen esetben azt jelentette, hogy az adatok alapján készülő kutatási jelentésben a fogvatartottak név és azonosításra alkalmas adatok nélkül jelentek meg.

10 A reintegrációs tisztek által elmondottak az eredeti kutatási beszámoló részét képezik, azonban terjedelmi okok miatt jelen tanulmányból ezt mellőztük. A fogvatartottakat jól ismerő „nevelők” által elmondottak alátámasztották a beszélgetésekből szerzett információkat.

11 A Büntető Törvénykönyvről szóló 2012. évi C. törvény 197.§

12 Barrett, D. E., Katsiyannis, A. (2015)

- koráig a szülei együtt éltek. Egy rövid ideig vidékre költözött a család, majd a szülők válása után visszaköltöztek a fővárosba. Az elítélt édesanyja úgy döntött, hogy fiát intézetben helyezi el. Innentől kezdve a fiú vegyesen élt intézetben, vagy töltötte idejét édesapjával, aki lányokat futtatott. Az elítélt beszámolója szerint, amikor apjánál tartózkodott, a prostituáltak közül többen is egy lakásban is éltek velük. Saját bevallása szerint az édesapja buzdította bűncselekmények elkövetésére, – „fiam, ha látsz valahol pénzt, azt vedd el!” – így az életében evidens módon jelentkezett a bűnözés. Az intézetben – elmondása szerint – jól érezte magát, hamar jóban lett a csoportban vezéregyéniségnek számító fiúkkal. Édesapját többször ítélték szabadságvesztés-büntetésre, édesanyja és a húga jelenleg is börtönbüntetésüket töltik.
2. (37 éves) Jelenlegi 14 éves fegyházbüntetését szexuális erőszak büntette miatt tölti, emellett rablásért, csalásért is elítélték. Szülei italozó életmódot folytattak. A családban az apa rendszeresen bántalmazta feleségét és gyermekeit is, de ezek a cselekmények nem kerültek hatóság elé. A gyerekekkel a szülők semmilyen módon nem foglalkoztak, gyakorlatilag az utca nevelte őket. Esetükben komoly és meghatározó élmény volt az otthonról való távollét iránti vágy.
 3. (25 éves) Szintén egy Pest megyei községben nevelkedett. Mindkét szülője alkoholista, bűnöző életmódot folytattak, otthon rendszeresek voltak a veszekedések, verések, elsősorban az apa bántalmazta az édesanyját. Egy alkalommal – a fogvatartott szemé láttára – az apa felgyújtotta az anyát, aki majdnem behalt sérüléseibe. Amíg szülei börtönben voltak, a fogvatartott a nagynénjénél, valamint nagymamájánál nevelkedett, akik megfelelően gondoskodtak róla és tanulmányaira is felügyeltek. Ennek ellenére nem tudták féken tartani a fiatal, aki gyakorlatilag 15 éves korától – kisebb megszakításokkal – javítóintézetben, illetve börtönben tartózkodott.
 4. (42 éves) Emberölés kísérletéért és más bűncselekményekért ítélték el. A nyolcgyermekes család legfiatalabb tagjaként mélyszegénységben élt egy tanyán. Az elítélt beszámolója szerint rendszeresen előfordult, hogy 5-6 éves korában napközben teljesen egyedül hagyták otthon egy kutyával és élelmet csak orvvadászattal tudott szerezni magának és családjának. A gyerekeket nagyon hamar kiemelték a családból, így a fogvatartott 6 éves korától felnőtté válásáig gyermekotthonban nevelkedett.
 5. (39 éves) Állítása szerint az apja az egész családot rendszeresen bántalmazta, a verés mindennapos volt. Apja befolyásos volt, így amikor beszámoltak az őket ért abúzusról, senki nem hitt nekik. Bár ő maga gyermekként kérte intézetbe való felvételét, a bántalmazó családban hagyták.
 6. (44 éves) Egy nagyobb vidéki városban nőtt fel. Kiemelkedő verbális és intellektuális képességei ellenére mindössze 8 osztályt végzett, ami részben annak tudható be, hogy az apja alkoholista volt, és rendszeresen bántalmazta. 17 éves volt, amikor az édesapja meghalt. Édesanyját gyenge akaratú nőként írta le, aki nem védte meg őket agresszív és italozó apjuktól. Az apa halála után az anya a fogvatartottat és a hűgát magára hagyta, ő maga külföldre költözött.
 7. (37 éves) Három fiútestvér egyike. Szülei öt éves korában elváltak, édesapjával egyáltalán nem tartott kapcsolatot, édesanyjával bár együtt élt a nagyszülőknél, gyakorlatilag anyai nagyszülei nevelték, így valódi érzelmi kapcsolata nem volt édesanyjával sem.

8. (23 éves) Büntetését vagyon elleni bűncselekmények miatt tölti. Saját állítása szerint a családja rendezett volt, a szülei a mai napig együtt élnek, bántalmazás, alkoholizmus, bűnelkövetés a szülőknél nem fordult elő. A testvérek közül volt, aki elkövetett bűncselekményt, illetőleg a tágabb értelemben vett családban is. Anyagi körülményeit átlagosnak írta le.
9. (31 éves) Szexuális erőszak büntette miatt tölti büntetését. Ő volt az, aki egy fejszerűlés következtében amnéziát kapott, ezért nem emlékezett a baleset előtti életére, így gyermekkorára sem. Nem adta hozzájárulását az irataiba való betekintéshez. A reintegrációs tiszt szerint manipulatív, beilleszkedésre képtelen személy, aki rájátszik az amnéziájára, kötekedik és szimulál.

Az emberölés előkészületéért fegyházbüntetését töltő 10. fogvatartott bizonyult az egyetlen kivételnek a családi háttérrel illetően, mivel azt rendezett, középosztálybeli, értelmiségi famíliaként írta le. A szülei együtt éltek, azonban 12 éves volt, amikor édesapja meghalt. A családban bántalmazás, abúzus, alkoholfogyasztás, bűnelkövetés nem fordult elő.

Igazolást nyert tehát a problémás családi háttérre vonatkozó hipotézisünk. A családi háttér gyakori változása – a fiatalok körében végzett vizsgálatokhoz hasonlóan – több esetben is meghatározó volt. A családi kríziseknek két jellemző vonása, indikátora jelenlegi (előzetes) vizsgálatunkból is megerősítést nyert: jellemző volt a terheltek körében a nagy testvérszám és az apa hiánya. A testvérek közötti összetartásról azonban nem nagyon hallottunk az elítéltektől: volt olyan, aki semmit nem tudott a fivéreiről.¹³ A családi kapcsolatokat tehát laza viszonyként lehet leírni, amely inkább jelentett praktikus együttélést, mint komoly emocionális köteléket.

Egybeesett a jelenlegi lekérdezés eredménye a korábbi kutatási tapasztalatokkal a tekintetben is, hogy az apával való viszony szinte minden elítélt esetében problémás volt. Gyakori az apa italozása, amely többször agresszióval is párosult.

- „- Az édesapja ittás állapotban durván bántalmazta magukat?
 - Előfordult, hogy olyan szinten megvert, hogy az arcom sebes volt, és inkább rákentük egy másik emberre, mint azt mondtam volna, hogy ő vert meg.
 - És tárgyval is bántotta, vagy kézzel ütötte?
 - Szíjjal, nadrágszíjjal.“

- „- Azt mondta, hogy amikor kicsi volt, a cigánytelepen bántották.
 - Igen.
 - A nagynénje, nagybátyja, tehát akik nevelték, nem tudták megvédeni magát?
 - Hát főleg volt, hogy ők is ütöttek.
 - Ők is ütötték?
 - Volt olyan, hogy kikötözték a fához, baltával fejbe vágtak.“

13 Lásd pl.: Sárík E., Bolyky O. (2015); Tamási E., Sárík E., Bolyky O. (2014)

Az apa korai haláláról¹⁴ két esetben adtak számot a fogvatartottak, valamint egy elítélt mesélt arról, hogy ötéves volt, amikor édesapja elhagyta a családot és utána nem tartott vele kapcsolatot. Ezek az adatok egybeesengenek azon kutatási eredményeinkkel, melynek értelmében a fiatalok és fiatal felnőtt elkövetők körülbelül harmadának érdemben nem volt jelen az apa az életében, amely jelenthette az apa halálát vagy válást/különköltözést. Jelen elemzés alátámasztotta tehát azt a – lélektani és szociálpszichológiai szempontból is igazolható – állítást, hogy a fiatalok és fiatal felnőtt férfi bűnelkövetők esetében az apa hiányát szignifikáns rizikófaktornak tekinthetjük.

Azok az elítéltek, akiknek az életében az intézeti múlt megjelent, szinte evidenciaként tekintettek a bűnelkövetésre. Pontosán fogalmazta meg egyik interjúalanyunk ezzel kapcsolatban a következőket:

„El kell, hogy fogadjam, hogy egy olyan történetbe kerültem, miszerint az állam adott nekünk egy pecsétet, mármint gyerekkorunk óta beadtak az intézetbe, és abból nem tudunk kijönni, akármennyire akarnánk, mert nekünk életvitel szerint jött a bűnözés, a verekedés, a rosszalkodás.”

Iskola

Kérdéseink között kiemelt szerepet kapott az iskola, az elítélt iskolai „karrierje”, az iskolában szerzett társas élményei, csoportbeli pozíciója. Az iskola több funkciót lát el párhuzamosan: oktat (tudást ad át), szocializál (nevel), kontrollt biztosít a fiatalok felett, megtanítja a kortárs csoportba való beilleszkedést stb. Az iskola a többségi (középosztálybeli) társadalom értékrendjét képviseli, így értékátadó, internalizáló funkciója is megkérdőjelezhetetlen. Az oktatási intézményekben töltött évek ráadásul megtanítják az egyént a „vágyak elhalasztására” is: a diákok ugyanis elsajátítják a vágyak közvetlen és azonnali kielégítésének késleltetését abban a reményben, hogy az iskolázottság a későbbiekben jobb társadalmi státuszhoz juttatja őket.¹⁵

A fentiekben kívül „[Á]ltalános elfogadott ténymegállapítása a kriminológiának, hogy az iskolai teljesítmény általános növelése nemcsak az emberek életminőségét növeli, hanem az állam szociális kiadásait is csökkenti, egyszersmind negatív hatást gyakorol a bűnelkövetésre is.”¹⁶ Bár Veselak¹⁷ szerint nem nyert egyértelmű bizonyítást, hogy az alacsonyabb iskolázottság vezet a bűnelkövetéshez, vagy pedig a nagyobb bűnelkövetési ráta miatt lesz az egyén kevésbé iskolázott;¹⁸ a magyarországi kutatási eredmények¹⁹ egységesek a tekintetben, hogy az alacsony iskolázottság – ha az ok és az

14 A szülő korai halálának traumatizáló hatásáról lásd Irvin D. Yalom, I. D. (2017): Egzisztenciális pszichoterápia című művét

15 Becker és Mulligan megállapítása közvetlen idézet: ld. Veselak, K. M. (2015) p. 3.

16 Lochner, L., Moretti, E. (2004)

17 Lochner kutatásainak értelmében bizonyos bűncselekmények (pl. lopás, testi sértés, kábítószerrel visszaélés) alacsony szellemi képességeket igényelnek, így alacsony iskolai végzettséggel társulnak, míg mások (pl. a család, sikkasztás, hűtlen kezelés) cizelláltabb képességeket követelnek, így elkövetőik döntően iskolázottabbak. Lochner, L., Moretti, E. (2004)

18 Veselak, K. (2015)

19 Tamási E., Bolyky O., Sárík E. (2014); Kerezsi K., Bolyky O., Györy Cs., Sárík E. (2010); Bolyky O., Sárík E. (2005)

okozat iránya nem is feltétlenül egyértelmű – és a bűnelkövetés szignifikáns korrelációt mutat. A két jelenség együttjárása vitathatatlan.²⁰ A hagyományos iskolarendszerekből való kiesésnek nyilvánvalóan több hátránya van a bűnelkövetés szempontjából, és, ha nem is tekintjük szükségszerűen rizikófaktornak, indikátorként bátran tételezhető.

A megkérdezettek közül legtöbben 8 általános iskolai osztályt végeztek el, ketten nem fejezték be az általános iskolát sem, és egy olyan elítélt volt, aki – saját állítása szerint – főiskolai diplomát szerzett. A beszélgetések alapján egyértelműen kitűnt, hogy a legtöbb fogvatartott sokkal intelligensebb, mint amelyet az iskolázottsága mutat, azonban a tanulás mint kiemelkedési lehetőség a legtöbb elítélt esetében fel sem merült. A bűnelkövetők nem láttak e tekintetben sem mintát, sem kitörési pontot, a tanulásra nem biztatták őket sem szülei, sem más.

Ugyanakkor – számunkra meglepő módon – többen is beszámoltak pozitív élményekről a pedagógusokkal kapcsolatban, két roma származású fiatal is említette, hogy voltak tanárok, akik segíteni akartak vagy segítettek is nekik.²¹ Úgy tűnt, hogy a pozitív pedagógus karakterekre jó szívvel emlékeztek az elítéltek, de ez nem volt több, mint egy jó benyomás, egy kellemes életélmény, azonban nem jelentettek motivációt a tanulásra: a tanárok segítőkész szándéka és a tanulás mint érték a megkérdezettek gondolkodásában kettévált.

„- Nem volt olyan tanár, aki egy kicsit foglalkozott volna magával, vagy a testvéreivel?

- Hát, volt egy osztályfőnököm, aki próbált volna arra az útra terelni, hogy tanuljak, de mivel azt ő is tudta, hogy dolgozni is jártam, és látta, hogy előbb-utóbb a munka átvette az iskola helyét”.

„- Térjünk vissza az általános iskolára: amikor még oda járt, ott hogy érezte magát az osztályban?

- Nyolcadikig jó volt, nagyon jó volt az osztályom. Jó volt a tanárnő is, segített, odafigyelt ránk, jó volt.”

Az elítéltek általánosságban nem tapasztaltak diszkriminációt származásuk miatt az iskolában. Legtöbben azt mondták, hogy szerették őket az osztályukban, nem töltöttek be központi szerepet, de kedvelt diákok voltak.

„- A többi gyerek közt hogy érezte magát? Volt olyan, hogy Ön volt a központi szereplő?

- Sose vagyok központi. Én nem vágyok arra, hogy én legyek az élen.

- De ott talált barátokat?

- Voltak, meg ismerősök.

- Nem volt kiközösítve az osztályban?

- Nem.

20 A teljesség és pontosság kedvéért, meg kell jegyezni – Hazel Kemshallra hivatkozva – hogy az iskola sok esetben az egyébként is meglévő társadalmi különbségeket növeli, és fokozza a hátrányos helyzetű fiatal kirekesztését. France, A., Homel, R. (2006)

21 Vigvári A. (2017)

- *Nem érezte, hogy lenézik, mondjuk a családi veszekedések, vagy a szegénység miatt?*
- *A családi veszekedésekről nem igazán tudtak.*“

- „- *Nem érezte, hogy lenézik, amiatt, hogy roma?*
- *Nem. Ebben az iskolában nem volt ilyen, mert több volt a roma, de voltak magyarok is, de ott nem volt olyan, hogy most te magyar vagy, vagy cigány. Nem számított. Nem.*
 - *A tanárok is segítettek magukat?*
 - *Persze, jobban beszéltek cigányul, mint mi.*”

A fogvatartottak közül legtöbben azonban a klasszikus negatív iskolai karrierutat járták be, amelynek korábbi kutatásaink alapján is, egy jól körülírható íve rajzolható fel.²² A fiatal döntően hagyományos, általános tanrendű iskolában kezdi tanulmányait, tanulmányi és viselkedési szempontból problémás, ezért átsorolják ún. speciális igényű gyerekeknek szóló osztályba, ahol már – többnyire – a társai sem motiváltak a tanulásra. Közös vonása volt a kutatásban megkérdezetteknek is, hogy a családban a gyerekekkel, annak iskolai előmenetelével nem foglalkoztak. Az életükben az iskola egy átmeneti helyszín volt, ahol barátkoztak, ahonnan elcsavarogtak, azonban maga a tanulás, ismeretszerzés nem volt meghatározó élmény.

- „- *Szeretett iskolába járni?*
- *Nem szerettem. Soha nem szerettem, nem is érdekelt.*
 - *A legtöbb gyerek azt mondja, hogy nem szeret tanulni, de vannak bent haverok, és azért érdemes bemenni.*
 - *Az volt, de akkor se érdekelt a tanulás.*”

- „- *Amikor befejezte az iskolát, nem is jelentkezett máshova?*
- *De, péknek akartam menni tovább, csak belementem a rosszba.*
 - *Akkor végül is elkezdte a középiskolában a pék szakmát?*
 - *Elkezdtem, csak nem fejeztem be, nem jártam befele.*
 - *Akkor felvették az iskolába.*
 - *Persze, csak nem jártam be. Verekedést csináltam, hülyeségeket csináltam, bevittem a drogot, elkezdtem árulni, és egy idő után kidobtak.*”

Csavargás

A lógások hatása a tanulmányi eredményeken is érezteti hatását: a problémás, veszélyeztetett gyermek gyakran megbukik, osztályt ismét, végül értékelhetetlen teljesítménye miatt átsorolják magántanulónak.²³ Az iskolából való kikerülésnek azonban nemcsak az a következménye, hogy a fiatal „tanulatlan” lesz és kudarcos, hanem szinte egyenes úton megjelenik a csavargás és a deviáns kortárs csoportokkal

22 Baltodano, H. M., Harris, P., Rutherford, J., Robert B. (2005)

23 Unruh, D., Povenmire-Kirk, T., Yamamoto, S. (2009) p. 3.

való találkozás is. Az iskolai és családi kudarcok, az esetleges otthoni durva bánásmód együttesen (szinte szükségszerűen) kikövezik a kallódás útját.

„- Volt olyan, hogy az apjának az agresszivitása miatt el kellett otthonról jönni?

- Olyan volt, nem is egyszer.

- És akkor mentek a nagypapához?

- Igen, vagy pedig elmentünk csavarogni. Állandóan kint voltunk a réten, fociztunk, soha nem akartunk bemenni.”

„- ...édesapám alkoholista volt, és van egy húgom, és inkább a húgom volt az, aki úgymond szimpatikusabb volt, vagy akit jobban szeretett, és ezt sokszor éreztette is velem. Én nagyon sokat menekültem otthonról, az utcán nőttem fel. Azok a viselkedési minták, amit próbált gyerekként rám erőltetni, mondjuk az alkohol befolyásolása alatt az agresszív beszéddel, hogy parancsolgatott, hogy ezt kell csinálni, azt kell csinálni, ezek bőven elég volt ahhoz, hogy gyerekként féljek tőle. Ezért is nagyon sokat menekültem otthonról, én mindig elszöktem otthonról, és ezáltal az utcán nevelkedtem.

- Ez az elszökés ilyen több napos dolog volt?

- Elejébe nem, mikor egész kicsi voltam, akkor csak egész napra, de utána nagyon sokat elszöktem.

- Nagyon kicsi az hány éves kor?

- 13 éves koromig csak egy napokra, reggel elmentem, este mentem haza. Utána már nagyon sokat elszöktem otthonról, volt, hogy heteket, hónapokat nem voltam otthon. Tudták, hogy hol vagyok, de elmentem. Voltak vándorcirkuszosok, körhintások, és mindig mentek még abban az időben, amikor én gyerek voltam a '80-as években, voltak a búcsúk, és jártam velük mindenhova, hogy ne legyenek otthon. Pénzt is kerestem, nagyon jól elvoltam, így gyerekként, 15-16 évesen velük.”

A fentiek (illetőleg az interjúkból levont következtetések, személyes megfigyelések) alapján kitűnt, hogy a fogvatartottak életében talán a legmeghatározóbb közös momentumnak az állandó menekülés és készenléti állapot bizonyult. Akárhol is nőttek fel ezek az emberek, jellemzően nem tudtak megjelölni olyan helyet, közeget, ahol valódi biztonságban érezték magukat. Kiszolgáltatott helyzetben voltak azok, akik a szülői (leggyakrabban az apai) bántalmazás elől menekültek, de az intézetben felnővők biztonságérzete még csekélyebb volt: nem tudták honnan éri őket támadás, mikor kell saját testi épségüket, kevés tárgyat vagy szeretteiket megvédeni.

„ Gyerekkoromban tapasztaltam, hogy ha nem is tudom róla, hogy valaki meg akar ütni, de valahol érzem, és megelőzőm. Nem is tudok róla, nem akarom én, csak egy belső védekezés, és ezzel megelőzzük a bajt. A mi fegyverünk csak az, ha mi győzünk, nekünk más nem volt, nem volt hatalmunk. Csak az, hogy a verekezésbe ki üti felül a másikat. Így kialakult egy belső kis személyiség, ami hárítja a feszültséget.”

A menekülés szellemi kiélezettséggel és lelki feszültséggel jár.²⁴ Ezeknek az embereknek az ellazulás, a feltöltődés nem jutott osztályrészül, ahogy bizalmi kapcsolatok kiépítésére sem volt mód.

Összességben elmondható, hogy elítéltek életében a tanulás, a hagyományos iskolai és munkahelyi karrier már csak azért sem merülhetett fel valós alternatívaként, mert az nem képezte a túlélés eszközét. A túlélés sokkal durvább magatartásformákat igényelt, mintsem, hogy elmélyült, szisztematikus munkára adhatott volna módot.

Munka

A munkához való hozzáállás, nagyjában egészében megegyezett a tanulóshoz való viszonytal: a nem dolgozó elítéltek körében a munkavégzés mint valós alternatíva fel sem merült. A megkérdezettek közül többen kijelentették, hogy a munka korántsem lett volna racionális tevékenység részükről, minthogy egyetlen munkavégzés sem hozott volna akkora jövedelmet, mint a bűnelkövetés. Kizárólag a bűnelkövetésből származott olyan haszon, amellyel kielégíthették igényeiket, jellemzően a drogfogyasztást, szerencsejátékot, illetőleg a nagyobb hasznot hozó adócsalás esetében a minőségi, márkás ruhadarabok és drága autók megszerzését is.

Párkapcsolat

Párkapcsolati szempontból a minta homogénnek bizonyult. Majdnem minden megkérdezettnek volt már az élete során tartós párkapcsolata, de ez a sokszoros és hosszú ideig tartó fogvatartások miatt felbomlott. A párkapcsolati mintázat a szexuális erőszak büntetettének elkövetőinél volt zűrösebb, akik – állításuk szerint – éppen a partnerük miatt kerültek börtönbe.

Vallás, vallásosság, hitek

A fogvatartottakat megkérdeztük a valláshoz való viszonyukról is. Vélhetően a börtönben töltött hosszú idő miatt mindannyian rendelkeztek valamilyen fogalommal és képpel a vallásról, Istenről, a vallás mibenlétéről, illetőleg a vallásgyakorlásról. Nyilvánvaló, hogy a fogvatartás alatt – a „túlélés” érdekében – opcióként merülhet fel a valláshoz fordulás. Megfigyelhető volt viszont, az a már korábban, más kutatás által is igazolt jelenség,²⁵ hogy a magukat romának/cigánynak vallók között a vallásosság nagyobb népszerűségnek örvendett. A roma fogvatartottak mindegyike azt mondta, hogy valamilyen módon hisz Istenben, azonban az, hogy a szervezett valláshoz hogyan viszonyulnak, különböző volt.

„ - Hisz Istenben?

- Nagyon segített nekem, én érzem.

24 Fonyó, A. (2011)

25 Sárkány E. (2015)

- *Mennyire fontos magának a hit?*
- *Fontos szerepet játszik az életében.*
- *Gondolja, hogy ez tudná jó irányba befolyásolni?*
- *Tudna. Én már a tisztánlátást megkaptam. Meg tudom különböztetni a rossz és a jó embereket, nekem hiába csak 7 osztályom van, én máshogy gondolkodok, mint a többiek. Nem tudom, hogy miért van ez velem, én valahogy kitűnök a többi emberek közül.”*

Többen fogalmaztak meg kritikát a börtönben megtérőkkel vagy látszólag megtérőkkel szemben. Nem tartották hitelesnek ezt a fajta vallásgyakorlást, inkább azt mondták, hogy a legtöbben valamiféle érdekből társulnak be az egyházak benti tevékenységébe.

„ *Én azt látom, hogy aki itt van bent, mindenki Istenhívő lesz, mindenki ragaszkodik a missziókhöz [...] Mindig azt látom, hogy 30 ember ül, 25 csak beszélget másról, egymással. Én ezt csak „kamuhívőnek” hívom, addig hisz Istenben, amíg itt van, meg karácsonykor kap egy kis bejglit, meg kakaót, én nem szeretnék ebbe belekeveredni. Én sokszor azt mondom, amikor látom a tévében, hogy meghal egy kisgyerek, hogy megkérdezem, ilyenkor hol van Isten? Nem akarok én ebbe a mélységébe belemenni.”*

Többen számoltak be arról, hogy szoktak imádkozni a börtönben. Ugyanakkor az is elhangzott, hogy van olyan, aki fél elővenni a zárkában a Szentírást. Két olyan személy volt, aki teljesen elzárkózott a vallástól, a vallásosságtól.

A valláshoz való viszony két embernél kiemelkedően érdekes és kimunkált kérdés volt. Őket nevezhetjük másfajta vallásosnak vagy a maguk módján vallásosnak.²⁶ A két ember függetlenítette magát a vallás hagyományos elemeitől, azonban nagyon komoly utat tettek meg az önmegismerésben. Esetükben inkább beszélhetünk spirituális fogékonyságról, mint egyházas vallásosságról. Egyikük arról beszélt, hogy a vallási jellegű szövegeket nem is szívesen veszi kézbe, mert hitének alapjairól meggyőzték azok az írások, amit maga olvasott, ezeket ő nem szeretné megzavarni különböző egymásnak ellentmondó vallási szövegekkel:

- „- *Szokott imádkozni?*
- *Azt se úgy, mert valahol szégyellem is magam, még nem olvastam el a Bibliát, de valahol nem is merem, mert akkor megváltozna a véleményem, vagy befolyásolna engem, vagy eltérítene. Szerintem ez nekem így tiszta, egészséges, ez az én gondolkodásom.*
- *Tehát van egy hite Istenben, de nem akarja magát semmilyen irányba eltéríteni?*
- *Igen.”*

Személyiségének részévé vált az a meggyőződés, hogy az ember alapvetően jó, és minden emberben megtalálható az a szikra, a szeretetmag, amely felébreszthető, ami miatt érdemes vele jónak lenni. Elmondásából – számunkra és számára is – egyértelművé

²⁶ Rosta G. (2011)

lett, hogy az ember és a cselekedetei nem azonosak. Nem pusztán az a lényeg, hogy mit tett vagy mit tesz valaki – az lehet a körülmények következménye –, hanem az, hogy a benne rejlő ember milyen. Szerinte minden ember értékes – még, ha az agyát és a szemeit a drogfüggés köde be is takarja.

A másik említett fogvatartott felfogása szintén nem volt hagyományos értelemben vallásosnak mondható. Pszichológiai irányú érdeklődése azonban nagyon sok minden elgondolkodtatta. A lélektanról szóló könyvek olvasását arra használta, hogy önismeretét fejlessze. Érdekes volt hallani, hogy a saját magáról, és életéről milyen cizellált módon beszél, milyen mértékben beolvastotta életének elemzésébe és a történetek feldolgozásába a pszichológiai tárgyú tudást.

Morális kérdések

A kérdőívnek részét képezték olyan morális dilemmák is, amelyek általánosságban kérdeztek rá a bűnelkövetés okaira, a bűnök súlyosságára. Bár az interjúnak nem volt elsődleges célja az elítélés alapját képező konkrét bűncselekmény megismerése, a fogvatartottak többsége kitért erre. Mindez lehetőséget biztosított számunkra ahhoz, hogy a megbánásra és a szégyenérzetre vonatkozó kérdéseinket feltehessük. A megkérdezettek közül két fő tagadta a bűncselekmény elkövetését, mindketten szexuális erőszak büntetének elkövetése miatt kerültek büntetés-végrehajtási intézetbe.

„- *Ha újrakezdhetné, illetve ha lenne erre mód, hogy jóvá tegye, akkor szeretné ezt jóvá tenni?*

- *Amiben felelősnek érzem magam, azt jóvá is fogom tenni, már elkezdtem. Hogy megbántam-e? Nincs olyan bűncselekmény, amit megbántam, mert nem követtem el, és ha kimegyek nem az a cél, hogy jóvátegyem, hanem bebizonyítsam, hogy nem én követtem el.”*

A többi interjúalany döntően beismerte vagy legalább részben beismerte a bűncselekményét, ugyanakkor a bűnösséghez való viszonyuk ambivalens volt. A legtöbben úgy nyilatkoztak, hogy csupán a bűnelkövetésük sikertelenségét bánták meg és abban bíztak, hogy legközelebb „ügyesebbek” lesznek.

Volt olyan fogvatartott is, aki felmérte az általa okozott cselekmény súlyát, de nem a sértett (sértettje egyébként döntően az állam volt), hanem a saját családjának szemszögéből. A megbánása nem az áldozatnak szólt, viszont nem is mozgott önös spektrumon: szereteteit féltette és sajnálta saját viselkedése miatt.

„- *Megbánta a bűncselekményeit?*

- *Én azt a részét bántam meg, ami a következménye, meg amit hoz magával, nem magamra értve, hanem a családomra. Azt a részét, hogy a családomat sokkal jobban megviseli ez az idő.”*

Valódi megbánást a konkrét bűncselekménnyel kapcsolatban nem tapasztaltunk, amiben egyértelműen közrejátszik a cselekmények relativizálása is. Inkább hangzott el, a „*hülye voltam, hogy ezt megcsináltam*” fordulat, mint tényleges szembenézés a bűncselekmény bűn voltával.

Az intézetben felnőtt fogvatartott – akit kimondott bölcsesség jellemzett – érdekes summát mondott a megbánással kapcsolatban.

„ *Azt bántam meg, hogy nem tettem többször jót az életemben.*”

A megbánással kapcsolatban a szégyen fogalmával is foglalkoztunk. Braithwaite reintegratív szégyen elméletére²⁷ alapozva azt feltételeztük, hogy a kifejezett bünbánat, büntudat jelzi, hogy az elítélt képes volt szembenézni cselekményének súlyával, és azt hosszú távon jóvá is kívánja tenni. A probléma felvetésekor több ízben értetlenséggel szembesültünk. A szégyenérzet absztrakt módon értelmezhetetlen volt a fogvatartottak számára: a kérdést több ízben, konkretizálva kellett megismételniük, ahhoz, hogy arra bármilyen megfogható választ kaphassunk.

Kíváncsiak voltunk arra is, hogy vajon a szabadságvesztés-büntetést töltő emberek milyen tényezőt tekintenek elsődlegesnek a bűnelkövetési okok között. Az absztraktabb gondolkodásúak jellemzően több tényezőben jelölték meg a bűnelkövetés okait, és kizárták az egyválaszos lehetőségeket. A válaszadást jellemzően a konkrét életesemények, a saját tapasztalatok determinálták.

„ *Azt kérdezik, hogy mi tudna rajtuk segíteni, hogy ne csináljanak ilyeket? Hát nem tudom, talán a hit. Ha tanulnák a Bibliát, talán egy kicsit megváltozna az életük, azt lehet, hogy másként gondolkodnának. Az iskolát is tudom javasolni, nem tudom.*”

„ *Én azt gondolom, hogy bizonyos fokig a környezet, a család, az, amit látott otthon, amit a szülőktől lát. Amit az élet megmutat, meg amit saját maga is – nekem is van egy énképem, amit hordozok magammal.*”

A tekintetben viszont, hogy az erőszakos bűnelkövetés (mások bántása) súlyosabb, mint a vagyoni sérelemokozás, szinte teljes volt a konszenzus.

A „hogyan lehetne a büntetésnek visszatartó ereje? Mi lenne a jó büntetés?” jellegű kérdésekre adott válaszok szintén megoszlottak az elítélt elvonatkoztatási készségétől függően. Akik kevésbé tudtak kilépni a börtönben töltött idő – a konkrét, jelen helyzetük –kontextusából, azok a fogvatartás körülményeiről beszéltek.

Ketten is említették, hogy az első büntényesként bekerülők általában visszaesnek, mert nem kapnak elég kemény büntetést. Egy elítélt úgy nyilatkozott, hogy ha fiatal korúként már a javítóintézeti és tüköli tapasztalatai is ilyen kemények lettek volna, alaposabban végiggondolja a bűnelkövetői életmódját.

Tekintve, hogy visszaesőkkel beszélgettünk, releváns, ugyanakkor filozofikus kérdésként fogalmaztuk meg, hogy „megtanítja-e valamire az embert a börtön, és ha igen, mire?” Az interjúalanyaink közül többen is értékes gondolatokat fogalmaztak meg ezzel kapcsolatban, például:

„ *Ami engem tényleg boldoggá tesz, hogy bírjam a börtönt, és erősebb legyek lelkileg, hogy ki kell szabaduljak, és van egy célom, azt az agyamba*

27 Braithwaite, J. (1989)

szoktam eldönteni, és az edzés köt le nagyon. Pozitívan gondolkodok, és virágokra gondolok, kizárom a külvilágot, jó a család is, mert vannak nekem testvéreim, akik várnak, akik normálisak, meg még sok mindent megtanultam itt a börtönben... Pangtam, és nem bírtam sehova se menni kérni, és akkor rájöttem, hogy kint a civil életbe se lenne nagy probléma, nem lennének akadályok, ajtók előttem. Szóval nagyon sok mindenre megtanított engem a börtön. Nagyon sok mindenre, mindenre megtanított.”

„ Szerintem, ha valaki egy kicsit fogékony rá, akkor saját magát megtanítja arra, hogy ne csak odáig érjen az esze, honnan szerezzen cigit, kávé, vagy egyéb dolgokat, amik károsak, hanem egy kicsit tovább lásson a börtön falain belül [...]”

Összegzés

A vizsgálati tapasztalataink összességében azt mutatták, hogy az általunk megkérdezett többszörös visszaeső bűnelkövetők személyisége, élettörténete nagyobb heterogenitást mutatott, mint például a korábbi kutatásunkban szereplő fiatalokú terhelteké. Bár a 10 fős megkérdezés nem ad lehetőséget általános következtetések levonására, az azért látszott, hogy a karakterek sokszínűek, ebből adódóan szembetűnő eltéréseket tapasztaltunk mind a börtönön belüli, mind a kinti élethez való attitűd vonatkozásában.

Közös jellemzőként említhetjük, hogy a megkérdezett elítéltek életük jelentős részét egy állandó készenléti állapotban töltik. A folyamatos változások, a bizonytalan családi háttér, a bántalmazás lehetősége mint mindig fennálló és potenciális veszély – amely csakúgy származhatott a családtagoktól, mint az intézeti társaktól – összességében egy állandóan „résen lévő”, védekezésre kész magatartásformát alakított ki náluk. Szinte mindenki beszámolt az úton-levés, a céltalanság, az otthonról menekülés élményéről. Az állandó figyelés, az ellazulás és bizalom hiánya bizonytalanságot, félelmeket szül, a bizalomhiány pedig feszültséget és frusztrációt teremt, olyan mentális és érzelmi állapotot, amely a vadonban élő kiszolgáltatottság és érzelmi kiélezettség élményéhez hasonlítható.

Az interjúkból kiderült, hogy a krónikus bűnelkövetők két fontos tényezőt emeltek ki bűnmegelőzési szempontból: egyrészt a család hiánya és az intézeti nevelkedés jelentősen csökkenti az esélyét annak, hogy rendezett, tisztességes életet éljen, valamint a kriminális, agresszív családi légkör is a bűnelkövetésre predesztináló tényező. Másrészt azt gondolták, hogy amennyiben a kriminális közeg ellenére van olyan tisztességes életet élő személy a gyermek/fiatal körül, akiben megbízik és példaképpül szolgál, illetve, ha később olyan párkapcsolata lesz, amely a rendezett, becsületes életet mutatja meg számára, jó eséllyel elkerülheti a bűnelkövetés és az ezzel járó következmények kálváriáját.

A fogvatartottak közötti legmarkánsabb eltérés abban nyilvánult meg, hogy a fogvatartás éve alatt átgondolták-e és ha igen, milyen mélységben az addigi életük alakulását. Két megkérdezett minden tekintetben kiemelkedett az interjúalanyok sorából, aminek a hátterében korántsem az iskolázottságuk állt, sokkal inkább intelligenciájuk,

absztrakciós képességük, illetőleg az élet egészéhez való viszonyuk. A börtönbeli éveik alatt életük célját, a bűn és a büntetés értelmét keresték a mindennapjaik során. E két elítélt a társadalmi és az egyéni okok különbségeiből fakadóan eltérő következtetésre jutott. Az intézetben felnövő interjúalany saját élettörténetét egy társadalmi viszonyrendszerben helyezte el – és ennek értelmezéséhez megkereste korábbi intézetis társait is. Ennek lényege szerint az intézetben felnövők bűnözői karrierje eleve elrendelt. A bűnözés a társadalom működéséhez hozzátartozik.

A sikeres „vállalkozó” elítélt pedig elsősorban arra kereste a választ, hogy bűnelkövetővé válásának folyamatában milyen tényezők játszottak szerepet. A felelősségvállalás egyébként ez utóbbinál jelentkezett markánsabban.

„ *Ha valamit tanultam, akkor az az empátia. Annak nagyon sokat olvastam utána, de mindattól függetlenül, hogy gazdasági ügyekben dolgoztam, legtöbbször a saját önös érdekem érdekelt, nagyon sokszor nem hallgattam meg a másikat. Nemcsak szakmai, hanem mint emberi oldalról is, és most már sokkal jobban foglalkoztat az emberi része a kommunikációnak, hogy figyelni az emberre, tehát empatikusabbnak lenni a másikkal, és elfogadni nagyon sok embert olyanak, amilyen, a hibáival együtt. Nekem is be kellett látnom a saját hibáimat, nagyon sok hibát elkövettem, minden téren.*” (sikeres vállalkozó elítélt)

Azonban az mindkét elítéltnél világosan kirajzolódott, hogy számukra a szellemi tevékenység, a szellemi motiváció kiutat jelenthetne az életük zártságából. Ezt a motivációt célszerű lenne számukra valamilyen formában kamatoztatni.

Jelen kutatásunk korántsem nevezhető teljesnek és befejezettnek, azt három éves időtartamra terveztük.

Kutatásunk 2018-ra tervezett szakasza a kriminológiai vizsgálatok sorában újdonságnak számít: az elhangzottak és a büntetés-végrehajtási iratokból megismert információk ellenőrzése, valamint a terhelt háttérének, személyes körülményeinek feltárása céljából megkeressük a terhelt családját, valamint – lehetőség szerint – azokat az intézményeket, amelyekkel a terhelt élete során kapcsolatba került. A kutatás ezen részének megvalósítására természetesen a fogvatartottak hozzájárulásának beszerzése után kerülhet sor. A vizsgálat azonban nem korlátozódik a tíz fogvatartottra, hanem az idei évben további 20 elítélttel készítünk még interjút.

A rizikófaktorkok megismerése alapján 2019-ben a kutatást kiterjesztjük egy olyan, hasonló tényezőkkal, hátrányokkal érintett csoport vizsgálatára, akik reziliensek, azaz a rizikófaktorkok halmozott megjelenése ellenére talpon tudtak maradni. A reziliens személyek megkérdezése által – reményeink szerint – lehetővé válik annak megismerése, hogy melyek azok a tényezők, amelyek szerepet játszottak a bűnelkövetéstől való távolmaradásban.

Felhasznált irodalom

- Balkin, Richard S. – Cavazos, Javier Jr. – Hernandez, Arthur E. – Garcia, Roberto – Dominquez, Denise L. – Valarezo, Alexandra (2013): Assessing At-Risk Youth Using the Reynolds Adolescent Adjustment Screening Inventory with a Latino Population. *Journal of Addictions and Offender Counseling*. April.
- Baltodano, Heather, M. – Harris, Pamela J. – Rutherford, Robert B. (2005): Academic Achievement in Juvenile Corrections: Examining the Impact of Age, Ethnicity and Disability. *Education and Treatment of Children*. 28(4). p. 361-379.
- Barrett, David, E. – Katsiyannis, Antonis (2015): Juvenile Delinquency Recidivism: Are Black and White Youth Vulnerable to the Same Risk Factors. *Behavioral Disorders*. 40(3). p. 184-195.
- Bolyky Orsolya - Sárík Eszter (2005): A fiatalkorú elkövetők gyermekkorá – az elkövetővé válás előzményei. In: Irk Ferenc (szerk.): *Kriminológiai Tanulmányok* 42. sz. OKRI, Budapest, 327-352. o.
- Braithwaite, John (1989): *Crime, shame and reintegration*. Cambridge University Press, New York
- Csemáné Dr. Váradi Erika (2007): A gyermek- és fiatalkori bűnözés. Online: www.ulnokok.hu/Data/Sites/1/gyerekb%C5%B1n%C3%B6z%C3%A9s-okai-varadi_erika.pdf (Letöltve: 2018. augusztus 15.)
- Deanne, Unruh – Povenmire-Kirk, Tiana – Yamamoto, Scott (2009): Perceived Barriers and Protective Factors of Juvenile Offenders on Their Developmental Pathway to Adulthood. *Journal of Correctional Education*. 60(3). p. 201-224.
- Fitzgerald, Robin – Cherney, Adrian – Heybroek, Lachlan (2016): Recidivism among prisoners: Who comes Back? Trends and Issues in Crime and Criminal Justice. 530. Australian Institute of Criminology, Canberra
- Fonyó Attila (2011): *Az orvosi élettan tankönyve*. Medicina Könyvkiadó Zrt., Budapest
- France, Alan – Homel, Ross (2006): Pathways and Prevention: Concepts and Controversies. *Australian and New Zealand Journal of Criminology*. 39(3). p. 287-294.
- Gönczöl Katalin (1980): *A visszaeső bűnelkövetők tipológiája*. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Bp.
- Hyunzee, Jung – Spjeldnes, Solviég – Yamanati, Hide (2010): Racidivism and Survival Time: Racial Disparity among Jail Ex-Inmates. *Social Work Research*. 34(3). p. 181-189.
- Kerezi Klára – Bolyky Orsolya – Győry Csaba – Sárík Eszter (2010): Fiatalkori devianciák egy önbevalláson alapuló felmérés tükrében. In: Aáry Tamás L. – Aronson, J. (szerk.): *Iskolai veszélyek*. Complex Kiadó, Budapest. 159-185. o.
- Lochner, Lance - Moretti, Enrico (2004): The effect of education on crime: Evidence from prison inmates, arrests, and self-reports. *American Economic Review*. 94(1). p. 155-189. Online: www.aeaweb.org/articles?id=10.1257/000282804322970751 (letöltés: 2018. augusztus 15.)
- Lynch, Mark – Buckman, Julianne – Krenske, Leigh (2003): Youth Justice: Criminal Trajectories. Trends and issues in crime and criminal justice. 265. Australian Institute of Criminology, Canberra
- Mears, Daniel P – Cochran, Joshua C. – Bales, William D. – Bhati, Avinash S. (2016): Recidivism and Time Served in Prison. *Journal of Criminal Law and Criminology*. 106(1). p. 80-122.
- Mears, Daniel P. – Cochran, Joshua C. (2015): *Prisoner Reentry in the Era of Mass Incarceration*. Sage Publications, Los Angeles
- Mile Imre (1990): A visszaeső bűnözés kriminológiai jellemzői Csongrád megyében. *Kriminológiai Közlemények* 29-30-31-32. p. 103-130. Online: <http://www.kriminologia.hu/sites/kriminologia.hu/files/2910mile.pdf> (letöltés: 2018. augusztus 15.)
- Moffitt, Terrie E. (2003): Life-course-persistent and adolescence-limited antisocial behavior: A 10-year research review and a research agenda. In: Lahey, B.B. – Moffitt, Terrie E. – Caspi, A. (szerk.): *Causes of conduct disorder and juvenile delinquency*. Guilford Press, New York. p. 49-75.
- Rosta Gergely (2011): Vallásosság a mai Magyarországon. *Vigília*. 76. p. 741-750.
- Sárík Eszter – Bolyky Orsolya (2015): Fiatalkorú elkövetők a hazai kriminológiai kutatások tükrében. In: Hack Péter – Király Eszter – Korinek László – Patyi András (szerk.): *Gályapadból laboratóriumot*. Tanulmányok Finszter Géza professzor tiszteletére. ELTE Eötvös Kiadó, Budapest. 377-394. o.

- Sárík Eszter (2015): A vallásosság vizsgálata a deviáns fiatalok körében. In: Vókó György (szerk.): Kriminológiai Tanulmányok 52. OKRI, Budapest. p. 192-210.
- Sárík Eszter (2018): Vallásosság, értékrend, ifjúság – a kriminológia kontextusában. PhD értekezés. Online: <http://ajk.pte.hu/files/file/doktori-iskola/sarik-eszter/sarik-eszter-muhelyvita-ertekezés.pdf> (letöltés: 2018. augusztus 15.)
- Tamási Erzsébet – Sárík Eszter – Bolyky Orsolya (2014): Az emberöléshez vezető út rizikófaktori fiatalkorúak és fiatal felnőttek körében. In: Vókó György (szerk.): Kriminológiai Tanulmányok 51. OKRI, Budapest. p. 130-165. o.
- Veselak, Kristina M. (2015): The relationship between Educational Attainment and the Type of Crime Committed by Incarcerated Offenders. *Journal of Correctional Education*. 66(2). p. 30-56.
- Vigvári András: Hős utca: Nem a lakóközösségen, hanem a hatalmon kéne számon kérni a kialakult helyzetet. Online: merce.hu/2017/10/27/hos-utca-nem-a-lakokozossegen-hanem-a-hatalmon-kene-szamon-kerni-a-kialakult-helyzetet/ (letöltés: 2018. augusztus 15.)
- Yalom, D. Irvin (2017): Egzisztenciális pszichoterápia. Park Könyvkiadó, Budapest